Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

EEN EN TWINTIGSTE VERGADERING,

gehouden in het Departement van Binnenlandsche Zaken,
op Vrijdag 12 November 1915, te 11 uur.

Voorzitter de Heer BOS.

Afwezig: de Heer TROELSTRA.

De VOORZITTER deelt mede, dat hij zich in opdracht der Staatscommissie gewend heeft tot den Voorzitter van de Tweede Kamer, met verzoek om in het openbaar afkeuring uit te spreken over de publicatie van een geheim stuk der Commissie. De Voorzitter der Kamer gaf te kennen, dat hij dit reeds uit zichzelf zou gedaan hebben, indien het een zaak der Kamer betrof. Hij vond het echter géén zaak van de Kamer zelve.
Wij moeten ons daarbij nederleggen.

De mededeeling wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslagingen over het voorstel van de Iste Subcommissie betreffende een wijziging van art. 192 der Grondwet, met een nader voorstel daaromtrent van den VOORZITTER en een amendement van den Heer DE SAVORNIN LOHMAN. Art. 192 Grondwet.

De *vijfde* alinea van het voorstel van den VOORZITTER luidt.

„De voorziening in de kosten van het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, welke onder eerbiediging van iedere richting even groote deugdelijkheid als die van het openbaar onderwijs waarborgen, wordt zoodanig geregeld, dat niemand in de vrije keus tusschen openbare en bijzondere scholen door geldelijke omstandigheden wordt belemmerd."

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN stelt voor in het voorstel van den VOORZITTER de laatste zestien woorden te vervangen door het volgende:

Huygens ING, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12
Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)
http://resources.huygens.knaw.nl/grondwetscommissies/onderzoeksgids/

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

,,dat zij op gelijken voet (of naar gelijken maatstaf) als die der openbare scholen voor rekening komen der Overheidskassen.

De wet stelt de voorwaarden vast, waarop voor het middelbaar en het voorbereidend hooger onderwijs bijdragen uit de Overheidskassen kunnen worden verleend.''

De VOORZITTER zou een opmerking van algemeene strekking willen maken. De Heer TYDEMAN heeft in de vorige vergadering de vrees uitgesproken, dat de arbeid der Staatscommissie werd het werk van een vóór-parlement, voornamelijk door de raadpleging der clubs over het ontwerp-Grondwetsartikel. De Heer TYDEMAN had daartegen ernstig bezwaar. Dat hebben wij allen. Om het belang der zaak hebben wij onze politieke vrienden willen raadplegen en op voorstel van den Heer NOLENS is dat geschied door het rondzenden van het bekende stuk. De raadpleging heeft dus kunnen plaats hebben. Doch als het nu een gewoonte zou worden, dat wij bij elke wijziging die raadpleging herhaalden, zouden wij inderdaad komen tot het vóór-parlement en nooit uit de behandeling van dit onderwerp raken.

Wij stellen hier voorloopig gegevens voor ons eindrapport vast, maar behouden ons onze vrijheid van stemmen voor en ook de vrijheid om nota's aan het rapport toe te voegen. Spreker achtte het gewenscht dit nog even vast te leggen.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN merkt op, dat over wijziging der Grondwet een nieuwe Kamer te beslissen zal hebben. Vooraf zal het geheele publiek de ontwerpen kunnen beoordeelen. Wij zijn dus nog zoo vrij als vogels in de lucht.

De VOORZITTER heeft zijn opmerkingen alleen gemaakt om de eigen positie der leden van deze Commissie vast te stellen. Als hier conclusies zijn genomen, wordt het eindrapport vastgesteld, dan blijft nog de bevoegdheid om te stemmen hoe men wil en ook die van het indienen van nota's. In de verdere behandeling moeten wij ons niet verdiepen.

De Heer TYDEMAN is het geheel eens met den VOORZITTER in zake het afbakenen van de positie van de leden dezer Staatscommissie. De onvrijheid begint spreker reeds eenigermate zwaar te drukken. Zij ontstaat bijv. door het doen ingang vinden van het denkbeeld, dat wij het binnenskamers moeten eens worden. Dat zou ons op een weg leiden, dien spreker niet gaarne wil volgen, te minder nu gevolgen van hooger politieken aard aan den arbeid der Staatscommissie

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

worden vastgeknoopt. Spreker aanvaardt geen enkel verband. Een verband tusschen pacificatie en Grondwetsherziening wil hij zich niet in de schoenen geschoven zien. Hij is op dien koop niet aangenomen.

De Heer NOLENS herinnert er aan, dat iedereen het eens was over de raadpleging van politieke vrienden. Het was van practische beteekenis, dat men in de verschillende groepen weet hoe anderen over deze aangelegenheid denken en dat de Regeering wete, dat niet enkel de leden der Staatscommissie het met dat Grondwetsartikel eens zijn, maar dat het ook instemming vindt bij vele leden der politieke groepen. Dat men zijn vrijheid behoudt, ligt voor de hand, niet enkel tot de ontbinding der Staatscommissie, maar ook daarna. De uiteenzetting van den VOORZITTER acht spreker evenwel niet in overeenstemming met wat aanvankelijk op den voorgrond is gezet, nl. dat men zou beginnen met de uitwerking van plannen en dat het Grondwetsartikel op zichzelf zou staan, zoodat men, gereed zijnde, ook daarmee kon voor den dag komen. Dat is de verwachting van het publiek en ook van de Regeering. De verwachting, dat men niet zou wachten op alle wetten, die misschien eerst over maanden gereed zullen zijn, om over het Grondwetsartikel te rapporteeren, zoo spoedig dit voor indiening vatbaar zou zijn.

De VOORZITTER deelt mede, dat de redactie der wetsontwerpen zeer snel vordert. Het is zeer wel mogelijk, dat alles zóó snel als eindrapport vóór de Commissie kan liggen, dat wij geen moeilijkheden zullen hebben. Wij hebben de bevoegdheid aan de Regeering mededeeling te doen van gedeelten van onzen arbeid, ook van het Grondwetsartikel. Maar onze opdracht raakt de financieele regeling en het Grondwetsartikel, dat met die regeling niet in strijd mag zijn.

Alles hangt dus van onze verdere werkwijze af. Het is beter over dat onderwerp niet verder te debatteeren.

De Heer VAN DER MOLEN meent op te merken, dat er iets schijnt veranderd te wezen. Hij herinnert zich uit de eerste vergadering de vraag of men beginnen zou met de regelingen of met het Grondwetsartikel. Er bestond een sterke strooming voor het laatste, maar men wilde eerst de groote lijnen van de regelingen gereed maken. Was een gedeelte gereed, dan kon men daarover rapporteeren. Dat sloeg op het Grondwetsartikel.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De Heer De Savornin Lohman: Neen!

De Voorzitter wilde alleen de positie der leden dezer Commissie vaststellen. Over de vrijheid van handelen en over de raadpleging der clubs, heeft hij geen andere, van de zijne afwijkende, meening gehoord.

Een tweede vraag is, wat er gebeuren zal met het Grondwetsartikel en de andere wetsontwerpen. Wij doen het best om snel af te werken, wij kunnen dan nog heden een heel eind komen. De redactie wordt snel bewerkt, dit kan eene oplossing zijn van theoretische bezwaren.

De Heer Van der Molen acht het te berde gebrachte meer dan een theoretische quaestie. Wij hebben voort te gaan, zooals in de eerste vergaderingen is vastgesteld.

De Heer Ketelaar meent, dat het altijd de bedoeling is geweest het geheele stel maatregelen tegelijk in te dienen. Het Grondwetsartikel is de cristallisatie van de andere voorstellen.

De Heer De Meester is het hiermede volkomen eens. Zijn stem over het Grondwetsartikel kan men eerst bepalen als alle voorstellen vast staan en men zien kan hoe de uitvoering is.

Op voorstel van den Voorzitter wordt deze discussie gesloten en overgegaan tot de behandeling van den tekst van art. 192 der Grondwet volgens het gewijzigd voorstel van den
Alinea 2. Voorzitter en wel bij de tweede zinsnede.

De Heer De Beaufort vraagt of nu voor het niet-algemeenvormend L. O. en M. O. het onderzoek naar bekwaamheid en zedelijkheid is uitgesloten.

De Heer De Savornin Lohman heeft reeds gezegd, dat deze zinsnede eene beperking is van de vrijheid van het bijzonder onderwijs. Over verder toezicht wordt z. i. niets gezegd.

De Heer De Beaufort leidt uit de redactie af, dat voor het andere onderwijs een onderzoek niet is toegelaten.

De Voorzitter verwijst naar de notulen der vorige vergadering. Tal van vakscholen hebben subsidie, waarbij voorwaarden zijn gesteld. Maar er zijn tal van andere scholen,

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920).

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

dansscholen, Berlitz-scholen, waarbij dat moeilijk is. De practijk regelt dit.

In behandeling komt de derde zinsnede. Alinea 3.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN merkt op, dat sommige menschen in deze zinsnede lezen, dat het onderwijs neutraal moet zijn. Hij wenscht te doen uitkomen, dat hij die zóó opvat en steeds opgevat heeft, dat de regeling moet geschieden met eerbiediging van ieders godsdienstige gevoelens. Openbare gezindheidscholen zullen dus mogelijk zijn naast neutrale scholen. Spreker zal niet reageeren tegen het bestaande, eenig mogelijke, nu aangenomen en goed verdedigbare stelsel. Maar tegenover groepen die meenen dat de openbare gezindheidschool het ideaal is, meent hij te mogen zeggen dat de Grondwet die niet uitsluit. Het zal er wel niet meer toe komen, maar er zijn menschen die er nu eenmaal het ideaal in vinden. Blijkens de notulen der Staatscommissie voor Grondwetsherziening vereenigde ook de Heer TROELSTRA zich met deze opvatting. Ook dient vast te staan, dat het H. O. niet neutraal behoeft te zijn. Dit artikel schrijft dit niet voor. Spreker achtte het noodig dit voorbehoud te maken.

De VOORZITTER verzoekt hierover niet verder in discussie te treden. In de toelichting is opgenomen, dat de bepaling onveranderd is gelaten.

Bij de vierde zinsnede merkt de heer TYDEMAN op, dat men uit de toelichting den indruk krijgt dat dit is *de* toelichting der Commissie. Spreker meent, dat de Heer Bos die toelichting gegeven heeft als Voorzitter, (hetgeen de VOORZITTER bevestigt, onder herinnering dat hem een opdracht gegeven is om enkele wijzigingen in het ontwerp aan te brengen.) Alinea 4.

De Heer TYDEMAN verklaart het niet eens te zijn met de toelichting op bladz. 2 van het voorstel des VOORZITTERS; hij zou niet gaarne uitgedrukt zien, dat er gemeenten zijn, waar geen openbare school meer mogelijk zou wezen. Hij wil die gedachte niet geïntroduceerd zien in de toelichting tot dit Grondwetsartikel. Alinea 4 zou dan feitelijk verscherpt moeten worden, zoodat de aanhef gelezen werd: „In elke gemeente des Rijks" en er zou moeten gesproken worden van „voldoend lager schoolonderwijs". Hij zou dit in de Grondwet willen zien opgenomen, nu het bestaan der openbare lagere school moeilijker zal worden. Alinea 4 moet een waarborg geven voor de realiteit.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De Heer ROODHUYZEN is van een andere meening en staat niet alleen aan de linkerzijde. Hij meent, dat de positie van het openbaar L. O. beter zal worden. Hij vindt dat juist alinea 4 in het Grondwetsartikel hoort. Het moet het werk eener pacificatie-commissie zijn, te doen zien dat men breekt met het dwaze stelsel, dat tot nu toe tot oneenigheid voerde, het stelsel van Minister HEEMSKERK Sr., dat er voor één kind een school moest zijn. Juist de kleine schooltjes hebben het openbaar onderwijs veel kwaad gedaan.

Hier wordt verkregen, dat waar geen reden is om een openbare school op te richten, de kinderen van ouders die dat wenschen toch openbaar lager onderwijs krijgen. In deze zinsnede ligt een waarborg voor de opvoering van het onderwijs tot hooger peil.

De VOORZITTER zegt, dat deze 4de alinea duidelijk wenscht te doen uitkomen, dat het de bedoeling is, dat een kind steeds onderwijs kan genieten met eerbiediging van zijn godsdienstige gevoelens. Maar de realiteit is, dat er gelegenheid zij dat onderwijs te genieten ook buiten de stichting van een school om.

De Heer TYDEMAN meent, dat zijn stelling veel duidelijker wordt door de tegenspraak. Hij komt er met nadruk tegen op, dat hier gebroken wordt met het vroeger stelsel. Wij behouden juist het oude stelsel en daarom kon spreker zich vereenigen met het concept der Subcommissie. De zaak komt practisch hierop neer, dat ieder ingezetene die tevreden is met het openbaar L. O., die school moet vinden, terwijl wie bijzonder L. O. verlangt, het initiatief moet nemen, al helpt de Staat hem daarbij zooveel mogelijk. Dat blijkt ook uit de oppositie van *De Standaard* tegen dit artikel. Wij breken niet met het bestaande stelsel en ieder die tevreden is met het openbaar L. O. moet dat kunnen vinden; de Overheid moet er voor zorgen dat het er is. Daarom kan men niet in de toelichting ventileeren, dat er gemeenten zouden zijn waar een openbare school onmogelijk zou wezen.

Spreker ziet de realiteit wel degelijk. Men zal telkens gevallen van opheffing van openbare scholen krijgen, waarover de Raad van State zal moeten adviseeren. Een denkbeeld als hier nu in de toelichting staat, zal dan als argument gebezigd kunnen worden. Nu wordt meermalen de opheffing geweigerd, maar de beslissing zal allicht anders luiden, als men dit in de toelichting zet.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De VOORZITTER merkt op, dat de quaestie van de toelichting nader kan worden bekeken. Als de Heer TYDEMAN zijn zin zou krijgen, zou men niets moeten zeggen, de geheele zinsnede weglaten. Dat ware echter voor sprekers gevoel een achteruitgang van de openbare school. Niemand kan voorzien wat er gebeuren zal, maar waarom zou men niet erkennen, dat in kleine gemeenten wellicht geen openbare school meer mogelijk zal zijn?

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN is het eens met den Heer ROODHUYZEN. In de Subcommissie stelde spreker voor een zeker aantal ingezetenen recht op een school te geven. Dit voorstel vond geen bijval. Naar sprekers gevoelen moet men niet probeeren het openbaar onderwijs tegen te gaan. De Heer TYDEMAN vergeet, dat de gemaakte bepaling beoogt gedwongen vereeniging van eenige gemeenten tot het oprichten eener school, wat thans niet kan. Dit is juist wat de Heer TYDEMAN wenschelijk acht. Wil men dat niet, dan moet men de oude redactie behouden. Wat *De Standaard* betreft, merkt spreker nog op, dat Dr. KUYPER in de Grondwet het principe wenscht, dat het openbaar onderwijs moet achterstaan bij dat, hetwelk uitgaat van de ouders.

De Heer KETELAAR deelt mede, dat er thans ongeveer 20 gemeenten zijn zonder openbare school, als daar nu enkele kinderen zijn die naar die school willen, behoeft het gemeentebestuur thans niets voor hen te doen. Met de nieuwe redactie moet en kan dat, zonder de kosten verbonden aan de oprichting van een school. Een van de voornaamste dingen is, dat de kinderen openbaar onderwijs kunnen krijgen. Men kan het misschien in de toelichting duidelijker zeggen; wanneer iemand als de Heer TYDEMAN er in leest wat hij er in las, is dat reeds een gevaar.

De Heer ROODHUYZEN wijst op de vaststelling van art. 20. De Heer TYDEMAN vreest opheffing van bestaande scholen, maar wij krijgen in den Onderwijsraad daartegen een veel grooter waarborg dan vroeger. Hier heeft men het onderwijs gewaarborgd aan het kind. De geheele discussie wijst uit, dat in zoover openbaar onderwijs is gewaarborgd, dat het er *altijd* moet zijn. Het bijzonder onderwijs zal er niet altijd zijn. Men kan niet vasthouden aan het systeem van Minister HEEMSKERK Sr. Dan raken we verder van huis.

De Heer DE BEAUFORT zou tegen de schrapping dier zin-

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

snede bezwaar hebben. Toen spreker schoolopziener was had hij een gemeente met uitsluitend Katholieke bevolking, zonder openbare school. Uit de toelichting zou het woord ,,meer'' kunnen vervallen.

De VOORZITTER meent, dat men duidelijk kan maken, dat men zich bij den bestaanden toestand aansluit. Hij gevoelt iets voor het bezwaar van den Heer TYDEMAN.

De Heer TER LAAN sluit zich bij den Heer DE BEAUFORT aan. Ook naar de letter zou de Heer TYDEMAN zijn doel niet bereiken. Voor groote gemeenten zou dan immers ééne openbare school aan de wet voldoen. Te spreken van *overal* is dus beter dan wat de Heer TYDEMAN wil, maar natuurlijk moet het aantal kinderen voldoende wezen voor de oprichting eener school.

De Heer TYDEMAN herinnert er aan, dat de Heer DE SAVORNIN LOHMAN in de Subcommissie een dwingende bepaling in art. 16 wilde vastleggen: de oprichting eener school voor een bepaald aantal kinderen. Spreker wilde die restrictie niet. Daardoor bederft men het stelsel en het onderscheid tusschen de openbare en de bijzondere school. Hij gelooft dat Dr. KUYPER iets anders bedoelde dan de Heer DE SAVORNIN LOHMAN meende, maar wil er niet over twisten. Men beroept zich op het feit, dat er nu reeds gemeenten zijn zonder openbare school. Maar waar zooveel verandert ten gunste van het bijzonder onderwijs, moet ook iets gebeuren om de andere zijde te versterken. Hij zou niet willen wegnemen de samenwerking der gemeenten, die heeft naar de oude wet evenzeer haar toepassing in dicht bijeen gelegen gemeenten. Hij is daar zeer voor, maar als de puntjes op de i's worden gezet begint men de moeilijkheden te zien. Daarom behoudt hij zich zijn vrijheid voor.

De VOORZITTER: Het bezwaar van den Heer TYDEMAN is wellicht te ondervangen door een wijziging der toelichting te beproeven. Doet de Heer TYDEMAN een voorstel tot verscherping van alinea 4?

De Heer TYDEMAN zal dat niet doen, ofschoon het wenschelijk ware.

Alinea 5. Bij de behandeling van de vijfde zinsnede merkt de VOORZITTER op, dat hij zijn voorstel inkleedde om tegemoet te

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

komen aan de in de vergadering van 22 October geopperde bezwaren. Toen werd ook verlangd om subsidiën mogelijk te maken voor het bijzonder M. O. en voorbereidend H. O. Spreker vreesde, dat men door een dergelijke bepaling er toe zou kunnen komen om subsidiën aan andere scholen te weigeren. Nu deed de Heer De Savornin Lohman een voorstel. Als deze daaruit het woord *kunnen* laat vervallen, wordt in de Grondwet vastgelegd wat nu reeds geschiedt.

Spreker zou dus eerst deze quaestie willen afhandelen.

De Heer De Savornin Lohman erkent, dat uit de Grondwet elk dubium moet worden weggenomen. Hij vereenigt zich dus met de opmerking van den Voorzitter.

De Heer Ter Laan vraagt of men niet beter doet voor ,,overheidskassen'' te lezen: ,,openbare kas'' (als in art. 3 der wet op het L. O.), en de Heer De Beaufort vraagt of men daaronder heeft te verstaan de kassen van Staat, provincie, gemeente en waterschap.

De Heer De Savornin Lohman acht het inderdaad beter te spreken van ,,openbare kas''.

De Heer Tydeman weet niet hoe deze zaak een vorig maal behandeld is. Is het de bedoeling een verplichte wet voor te schrijven? (De Voorzitter: Die is er al!) Jawel, maar moeten wij haar als verplicht voorschrijven?

De Heer De Savornin Lohman meent, dat, wanneer men dat niet doet, weder de strijd zal ontbranden over de vraag hoever het L. O. gaat.

De bedoeling is, de keuze der ouders ook verder dan het L. O. vrij te laten. De eerbiediging der godsdienstige begrippen vordert dat en het is zeer wenschelijk dat in de Grondwet te radiceeren.

De Heer Roodhuyzen heeft niet veel pleizier in de voorgestelde redactie, vooral wat het M. O. betreft. Waarom zetten wij niet ronduit: Hoogere burgerscholen en Gymnasia? En vakscholen natuurlijk. Men kan scholen tot het M. O. rekenen die het niet zijn; iedere vakschool behoort daar feitelijk toe.

Den Heer De Savornin Lohman zou het wèl zijn, maar het doet in de Grondwet een beetje vreemd.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De Heer TYDEMAN acht niet dubieus wat M. O. is. De wet op het M. O. is de bron van kennis daarvoor. Voor de eerbiediging van godsdienstige gevoelens is het voorschrift niet noodig, want wij hebben een wet die allerlei scholen toelaat en het subsidie regelt. Hij is niet overtuigd van de noodzakelijkheid van het verplichtend voorschrift.

De Heer ROODHUYZEN wil dan zijn meening laten varen.

De VOORZITTER merkt op, dat de Grondwettige quaestie nooit is geopperd. Wèl is er quaestie geweest over de subsidie-voorwaarden, maar als men het in de wet wil zetten, moet men hebben een positieve bepaling. In de Grondwetscommissie van 1910 heeft men aan deze quaestie niet gedacht.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN gelooft niet, dat men zou terugkeeren tot het vroeger verzet tegen de subsidieering van het bijzonder M. O., maar voor den indruk naar buiten is het in elk geval beter om in de Grondwet te zetten wat wij nu reeds hebben. De Staatscommissie stond op een ander standpunt dan wij zij ging uit van een minimum voor het bijzonder onderwijs. Daardoor is de bepaling van 1910 niet meer bruikbaar. Wij staan op ruimer en practischer standpunt.

De VOORZITTER vraagt of stemming over het amendement wordt verlangd. De Heer TYDEMAN vraagt die niet, maar zou er tegen stemmen.

De Heer ROODHUYZEN vraagt of men er veel aan hecht? Zal het artikel niet den indruk maken, dat door de Commissie de pariteit wordt aanvaard ook voor deze soort van onderwijs?

De Heer VAN DER MOLEN is van oordeel, dat de Grondwettelijke bepaling zal uitdrukken, dat men zich voor de subsidieering van het bijzonder M. O. eene andere regeling voorsteld dan voor het bijzonder L. O. Dit wordt in deze alinea gedemonstreerd. Bovendien is deze bepaling in overeenstemming met onze opdracht.

Op de vraag van den Heer DE BEAUFORT of nu gesproken zal worden van ,,openbare kas'', antwoordt de VOORZITTER bevestigend.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

Het aldus gewijzigd amendement van den Heer De Savornin Lohman wordt aangenomen met 12 tegen 1 stem.

Vóór stemden de Heeren: De Savornin Lohman, De Beaufort, Ketelaar, Ter Laan, De Meester, Van der Molen, Nolens, Roodhuyzen, Van Veen, Van der Voort van Zijp, Van Wijnbergen en de Voorzitter.

Tegen stemde de Heer Tydeman.

Thans komt in behandeling het eerste gedeelte der zinsnede.

De Heer De Meester vindt de redactie niet mooi, en wijst er bovendien op, dat waar in alinea 3 gesproken wordt van eerbiediging van godsdienstige begrippen, hier met dezelfde woorden het tegenovergestelde wordt bedoeld. Dit moet verwarrend werken. Noodzakelijk is hier het bezigen van een andere uitdrukking, bijv. van ,,met vrijlating''. Men wil toch iedere richting vrijlaten om in de school tot uiting te komen.

De Heer Ter Laan zou willen lezen: ,,met volkomen vrijheid'' (van iedere richting). De bedoeling is dat de Overheid toezicht zal uitoefenen op de deugdelijkheid van het onderwijs, maar afblijven moet van inmenging ten aanzien van de richting daarvan.

De Heer Roodhuyzen: Dus is de anarchistische school mogelijk?

De Voorzitter: De humanistische bijvoorbeeld.

Den Heer Tydeman kwam het voor, dat beide toevoegingen overbodig zijn. De vrijheid van het bijzonder onderwijs is steeds als essentieel erkend. Het is *vrij* onderwijs, om de volledige vrijheid is de strijd gevoerd. Die vrijheid betreft niet enkel de godsdienstige richting, allerlei andere richtingen bij het onderwijs kunnen opkomen. De vrijheid is gewaarborgd en een nieuwe vermelding niet noodig, dus niet goed. Zij leidt tot interpretatie, discussie en twijfel. Een taxatie van de waarde van het bijzonder onderwijs behoeft óók niet in de Grondwet. De eerste redactie gaf al wat noodig was.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De Heer NOLENS meent ook dat deze alinea weinig heeft van een Grondwetsartikel, dat vóór alles duidelijk moet zijn. Hij is het met den Heer TYDEMAN eens, dat de bijvoeging niets bijvoegt. De wet stelt voorwaarden; zij is daarin vrij.

De VOORZITTER: Dus ook vrij om confessioneele scholen uit te sluiten, al ware dit met de essentieele bedoeling in strijd.

De Heer NOLENS: Dan zou een nòg breedere omschrijving noodig zijn. De hoofdzaak moet duidelijk zijn. De beperkte redactie is ruim genoeg en de bijvoeging slechts een bron van allerhande moeilijkheden.

De Heer ROODHUYZEN acht na de woorden van den Heer NOLENS de zaak geheel veroordeeld. Als deze de bijvoeging niet noodig oordeelt is spreker er tegen. Een bevredigingscommissie, die de historie van het onderwijs kent, kan zich niet op het standpunt plaatsen, dat zij confessioneele scholen te verbieden acht.

De Heer TER LAAN wil volkomen vrijheid aan het bijzonder onderwijs verzekeren. Maar hield geldt het den eisch, dat het bijzonder onderwijs materieel volkomen voldoende zij, in overeenstemming met de Groninger motie van sprekers partij. De voorwaarden voor beide soorten van onderwijs moeten materieel gelijk zijn. Dit is een voordeel voor het bijzonder onderwijs. De wet moet het peil van dat onderwijs bepalen. De bijvoeging behoort er dus bij en de redactie acht hij geslaagd. De VOORZITTER zeide, dat het uitsluiten van confessioneele scholen met de bedoeling van onze Verzoeningscommissie in strijd zou zijn. Dat is spreker volkomen met hem eens. Voor ons staat dat vast. Maar als het artikel straks uit onze handen is, zal men daarin alleen lezen wat er in staat.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN vraagt of er wel een enkel geval is te noemen, waarin gebleken zou zijn, dat de voorstanders van het bijzonder onderwijs dit minder deugdelijk zouden wenschen dan het openbare. Als het niet goed is, is dat uit geldgebrek. Afgezien van richting wil men vaak, om de kosten, het onderwijs op een lager peil houden, maar dat één groep van menschen dat zouden willen is hem onbekend. Het streven is juist om het bijzonder onderwijs zoo goed mogelijk te maken.

De VOORZITTER zegt, dat men in deze zinsnede niet moet

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

lezen eenig wantrouwen in het bijzonder onderwijs. De richting blijft absoluut onaangetast. De Overheid is aansprakelijk voor de deugdelijkheid van haar eigen onderwijs en moet de voorwaarden voor het bijzonder onderwijs zóó regelen, dat de deugdelijkheid van het bijzonder onderwijs niet minder zij.

De Heer TER LAAN geeft den Heer DE SAVORNIN LOHMAN toe, dat de voorstanders van het bijzonder onderwijs, dat zoo goed mogelijk wenschen. Als het niet zoo is, kan geldgebrek wel de reden wezen. De toevoeging kan geen bezwaar opleveren, want de reden voor het lager peil van sommige bijzondere scholen, geldgebrek, wordt thans weggenomen. Laat ons dan ook gelijke waarborgen van deugdelijkheid hebben.

De Heer VAN DER MOLEN meent, dat over de zakelijke beteekenis der bijvoeging geen verschil bestaat, maar er kan misverstand uit voortkomen, verschil over den in de wet neergelegden maatstaf van deugdelijkheid.
Men zou kunnen spreken van ,,bij de wet te stellen eischen van deugdelijkheid''.

De VOORZITTER zal straks afzonderlijk laten stemmen over de toevoeging. Op een vraag van den Heer DE SAVORNIN LOHMAN over de beteekenis der woorden ,,even groote'', antwoordt de VOORZITTER dat daarmede een minimum wordt aangeduid.

Thans komt aan de orde het amendement van den Heer DE SAVORNIN LOHMAN op de laatst gewijzigde redactie van alinea 5. De VOORZITTER merkt op, dat deze redactie en het amendement dus naast elkander staan.

De Heer TER LAAN neemt aan, dat de bedoeling is om te doen uitkomen, dat de menschen die bijzonder onderwijs verlangen, dit kunnen verkrijgen. Met de scherpere formuleering van den VOORZITTER is hij het eens, maar hij kan ook meegaan met de redactie-DE SAVORNIN LOHMAN. Het komt toch op de bedoeling aan. Kan men den leden der rechterzijde een genoegen doen met het amendement, dan heeft spreker geen bezwaar.

De Heer ROODHUYZEN meent ook, dat wat de Heer DE SAVORNIN LOHMAN wil, precies hetzelfde is. Het kan hem dus

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

geen zier schelen. Nu evenwel het Grondwetsartikel is gepubliceerd, is gebleken, dat men er niet in gelezen heeft wat wij er mee bedoelden. En men zal misschien de redactie van den Heer DE SAVORNIN LOHMAN als iets anders opvatten, maar dan moet uit de toelichting maar blijken, dat de Staatscommissie niet veranderd is van meening. Als de Heeren op deze redactie gesteld zijn, gaat spreker gaarne mede.

De Heer TYDEMAN acht de uitdrukking ,,niemand'' geen verbetering. De oude redactie was mooi en goed, omdat die ruimer was, hetgeen beter is dan een concreet Grondwetsartikel. In de vorige redactie was de bedoeling juist uitgedrukt en die verdient daarom de voorkeur.

,,Niemand'' is niet juist en gaat verder dan men kan verlangen. Er kan altijd iemand in zijn vrije keuze belemmerd worden, wanneer men een minimum-aantal leerlingen vordert voor een school. De oude redactie was dus beter.

Tegen het amendement-DE SAVORNIN LOHMAN bestaat wel eenig bezwaar, omdat de vorige redactie bekend is gemaakt, niet om de daartegen door dagbladen geopperde bezwaren, onder meer tegen de uitdrukking ,,belemmerd''. Wèl bestaat bezwaar tegen de invoeging van de uitdrukking ,,op gelijken voet''. Deze geeft voet aan de gedachte, dat er behandeling op gelijken voet zal zijn, en die gedachte is niet juist. De ruimere terminologie is beter. Spreker is er niet voor om de redactie scherper te maken, om geen aanleiding te geven tot gedachten, die niet verwezenlijkt kunnen worden. Er zal geen gelijke voet zijn. Er zal misschien niet eens gelijke financieele behandeling zijn. Daar is bijvoorbeeld de quaestie of men boven de normale salarissen mag uitgaan als dit in de Grondwet staat.

De Heer KETELAAR sluit zich in hoofdzaak hierbij aan. Ook hij vindt de eerste redactie, de oorspronkelijke, de beste en in de geleverde pers-critiek ziet hij geen reden om die te veranderen. Want nu gaat de verandering wèl wat beteekenen. Ware de andere formuleering in de Commissie geopperd, zonder meer, dan zou hij er niet tegen zijn geweest.

De Heer ROODHUYZEN zegt, dat de Heer KETELAAR doelde op de publicatie en den daardoor gewekten indruk. Wij moeten nu het standpunt innemen alsof er niets gepubliceerd is, anders spelen wij in de kaart van dengene, die de publicatie heeft uitgelokt. De Heer KETELAAR heeft geen principieel bezwaar aangevoerd tegen de verandering. De Heer

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

TYDEMAN heeft het bezwaar aangevoerd, dat de redactie twijfel zou kunnen wekken omtrent de salarieering. De gelijke salarieering is echter voor spreker zeer gewichtig, om oneerlijke concurrentie te beletten. Er moet geen voordeel aan verbonden zijn om werkzaam te wezen aan een bepaalden tak van onderwijs. Wil men komen tot pacificatie, dan moet het niet wezen met alle ,,kunsten'', die moeten uit de regeling weg. Het bezwaar van den Heer TYDEMAN is dus een argument te meer om de gelijkheid in de Grondwet vast te leggen. Spreker is weinig geporteerd voor de toevoeging van den Heer TER LAAN, maar in een bevredigingscommissie staat de zaak anders. Hij is dus ook geneigd te aanvaarden wat de Heer TER LAAN wil, behoudens een gelukkiger redactie.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN merkt op, dat het voorgestelde amendement geen reactie is op de critiek der bladen; het kwam uit de rechtsche clubs. De redactie is ontleend aan de toelichting van den VOORZITTER. Ook de Staatscommissie van 1910 heeft eene gelijke redactie voorgesteld. Het bezwaar tegen laatstbedoelde redactie gold dan ook niet de gelijkstelling, ook niet dat van den Heer TYDEMAN, maar was gericht tegen het op den achtergrond plaatsen van de openbare school. De voorgestelde redactie is dus niets nieuws. Zij moet echter geen aanleiding geven tot critiek. Uit het woord ,,niemand'' kan men een ander stelsel lezen: het geven van subsidie aan individuën, zoodat elk individu aan de Grondwet een recht op onderwijs zou kunnen ontleenen. Zulk een recht moet alleen aan groepen worden toegekend; de scholen hebben recht op ,,gelijkstelling'', niet personen. De quaestie van de verhooging van de salarissen door de gemeenten komt bij de salarieering aan de orde. Wat de Heer TER LAAN wil, is niet mooi, maar bovendien volkomen overbodig. Men moet het liever niet doen, maar als de Heeren het willen, maakt spreker er geen quaestie van.

Hij acht het beter Nederlandsch als de redactie luidt:

,,Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs dat aan de bij de wet te stellen eischen voldoet, wordt naar gelijken maatstaf uit de openbare kas bekostigd als het openbaar onderwijs.''

Maatstaf is beter dan voet; de bekostiging geschiedt naar een maatstaf.

De VOORZITTER zegt, dat nu de redactie is aangevallen, hij wil doen uitkomen, dat hij er zeer veel prijs op stelde, dat in de Grondwet de vrije keuze der schoolrichting tot uitdrukking

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

zou komen. In de eerste redactie stond dit beter. Hij wil die straks wel herstellen als men niet tot een betere komt. De redactie van den Heer De Savornin Lohman brengt uit de toelichting over wat daar staat. Dit maakt spreker warm noch koud, als de Rechterzijde deze formuleering wenscht. Haar pers zal dit wel voorstellen als een groote overwinning, maar dit telt niet mee. Men kan in de toelichting zetten, dat men er aanvankelijk recht mee meende gedaan te hebben aan de bedoeling, doch tegen een andere redactie geen bezwaar had. Men zou aan het Bureau kunnen overlaten de juiste omschrijving te vinden. De tweede redactie van den Heer De Savornin Lohman lijkt ook spreker fraaier.

De Heer Ter Laan meent, dat men zich niet storen moet aan de discussie in de pers; men moet zijn gang gaan. Discussie in de Kamer ontloopt men toch niet. Het is nu te doen om een goede redactie, waarover geen verschil van gevoelen mag bestaan en die geen tweeërlei uitleg mag toelaten. Dit blijkt al uit het verschil van gevoelen over de salarisquaestie. Hij meent, dat besloten is tot normale salarissen. De tweede redactie van den Heer De Savornin Lohman is fraaier. Spreker deelt mede, dat zijn fractie eenparig gesteld was op de deugdelijkheidsclausule.

De Heer Tydeman constateert, dat zijn opmerkingen niet alle goed begrepen zijn. Dat men zich de ontijdige publicatie niet moet aantrekken moge juist zijn — het is nu eenmaal een feit, dat die invloed in de schaal legt bij de beoordeeling van wijzigingen. De clubs hebben zich over de aanvankelijke redactie uitgesproken, daarom is de redactie een zaak van veel belang. Men kan de eind-conclusie niet baseeren op een verwijzing der zaak naar het Bureau.

Wij hebben hier te doen met een Grondwetsartikel en men zou zich in de quaestie der salarieering daardoor een band aanlgegen. Men moet ruimte over laten, zonder inbreuk te maken op de gelijke salarieering. Verhooging van salarissen door de gemeenten is met dit artikel mogelijk, maar spreker zou de vraag open willen laten van de gelijke verhooging voor de bijzondere onderwijzers.
Concludeerend behoudt hij zijn voorkeur voor de oude redactie.

De Heer De Meester wil niet napleiten over de verzending van het artikel aan de clubs en de gevolgen daarvan,

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

maar zich het in de clubs besprokene ten nutte maken. De aandrang naar verandering is gekomen uit de clubs, uit die van den Heer TER LAAN, uit de clubs der Rechterzijde, die een meer positieve bepaling wenschten. Kwamen daardoor reëele veranderingen in het stelsel, dan zou spreker er tegen zijn, maar waar die niet bedoeld zijn, zou hij zich, behoudens fraaiere redactie niet tegen de wijzigingen verzetten.

De Heer VAN DER MOLEN wil nog enkele bezwaren noemen, in verband met de opmerkingen van den Here ROODHUYZEN, dat het zou moeten komen tot een ,,gelijk oversteken''. Hij is tegen de invoeging van ,,even groote deugdelijkheid'' enz., want dan gelden de waarborgen die voor de openbare school gesteld worden. Zet men dit in de Grondwet, dan opent men den weg voor misverstand. Vandaar, dat de aanvulling ongewenscht is. De Overheid kan voor de openbare school alle voorwaarden stellen en alle maatregelen treffen die zij wenscht. Maar voor de bijzondere school staat dat anders. Wat voor de Overheid in de openbare school een uitvloeisel is van hare bestuurstaak, is dat voor de bijzondere school niet. Men denke bijv. aan het benoemingsrecht der onderwijzers. Dat is juist een van de kenmerkende rechten van het bijzonder onderwijs en evenzoo de vaststelling van het leerplan. Men zou het schooltoezicht daarin medezeggenschap kunnen willen geven. (De Heer DE MEESTER: Dat staat er niet! De Heer ROODHUYZEN: De quaestie van het leerplan is geregeld.) Spreker heeft het over de opvattingen die uit het Grondwetsartikel zouden kunnen voortvloeien. Wil men echter iets in de richting der toevoeging, dan zou men kunnen vragen ,,waarborgen van deugdelijkheid'' en bij voorbeeld aldus lezen:

,,De voorziening in de kosten van het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat met behoud van de volkomen vrijheid van iedere richting aan de bij de wet te stellen voorwaarden van deugdelijkheid voldoet, wordt zoodanig geregeld, enz.''

Maar met den Heer TYDEMAN is hij het eens, dat het beter is het geheel en al weg te laten.

De Heer NOLENS acht den tusschenzin overbodig. Het is een bron van moeilijkheden bij de toepassing. Wat is deugdelijkheid? In welk opzicht moet zij gelijk zijn? Het is een uiting van wantrouwen in den wetgever, men stelt een minimum van voorwaarden; hij twijfelt niet, dat het gelijke

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

voorwaarden van deugdelijkheid zullen zijn. Maar als men dit wantrouwen wenscht, dan komt men er niet met de redactie-VAN DER MOLEN. Spreker is tegen de toevoeging.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN is het eens, dat het er niets toe doet. ,,Waarborgen voor deugdelijkheid'' acht hij anders wel duidelijk. Het is waar, dat men op grond daarvan aan het bijzonder onderwijs richting-beklemmende voorwaarden zou kunnen stellen, maar dat kon ook, en misschien nog gemakkelijker, als men het weglaat.

De VOORZITTER stelt nu voor de alinea aldus te lezen:

1. Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet
2. welke met volkomen vrijheid van iedere richting gelijke deugdelijkheid als van het openbaar onderwijs waarborgen
3. wordt naar denzelfden maatstaf uit de openbare kas bekostigd als het openbaar onderwijs.

Over het tweede gedeelte wordt gestemd. Het wordt aangenomen met 7 tegen 6 stemmen.

Vóór stemden de Heeren: DE SAVORNIN LOHMAN, DE BEAUFORT, KETELAAR, TER LAAN, DE MEESTER, ROODHUYZEN en de VOORZITTER.

Tegen hebben gestemd de Heeren: VAN DER MOLEN, NOLENS, TYDEMAN, VAN VEEN, VAN DER VOORT VAN ZIJP en VAN WIJNBERGEN.

De Heer TER LAAN deelt mede, dat, ware de Heer TROELSTRA aanwezig geweest, hij ook vóór zou hebben gestemd.

Het *amendement*-DE SAVORNIN LOHMAN wordt in stemming gebracht en aangenomen met 10 tegen 3 stemmen.

Voor hebben gestemd de Heeren: DE SAVORNIN LOHMAN, TER LAAN, DE MEESTER, VAN DER MOLEN, NOLENS, ROODHUYZEN, VAN VEEN, VAN DER VOORT VAN ZIJP, VAN WIJNBERGEN en de VOORZITTER.

Tegen hebben gestemd de Heeren: DE BEAUFORT, KETELAAR en TYDEMAN.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De stemming over het geheele artikel wordt aangehouden tot de eindredactie.

Aan de orde is thans het ontwerp-schoolgeldheffing, door de IIde Subcommissie voorgesteld.

Voorstel der IIde Subcommissie in zake de schoolgeldheffing.

Punt 1.

Op een vraag van den Heer DE MEESTER of er nog gemeenten zijn waar geene plaatselijke directe belasting naar het inkomen is, noemt de Heer KETELAAR o. m. Heemstede. De Heer DE MEESTER acht dan eene andere redactie noodig, wijl anders in zulke gemeenten het onderwijs voor allen kosteloos zou zijn. Ook wil hij naast ,,ouders'' gesproken zien van: voogden, verzorgers.

De Heer TER LAAN wil dan den aanslag in de Rijksinkomstenbelasting als maatstaf nemen, doch de Heer DE MEESTER merkt daartegenover op, dat het belastbaar minimum daarin veel hooger is dan in vele gemeenten, nl. f 650, waardoor velen niet zouden betalen die het thans wèl doen. De VOORZITTER meent, dat men in die plaatsen, waar geen hoofdelijke omslag is, een anderen maatstaf kan aannemen, en de Heer TYDEMAN merkt op, dat er menschen zijn, die, hoewel niet onvermogend, toch niet zijn aangeslagen en thans wèl schoolgeld betalen.

Alles hangt echter af van de beschouwing die men over schoolgeldheffing heeft. De vraag is: kosteloos — of zooveel mogelijk betalen, omdat hetgeen men betalen moet ook meer op prijs wordt gesteld. Hoe weinig ook betaald wordt, spreker hecht daar veel aan. De algemeene marge van het artikel is wel wat hoog.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN ziet hier een groote moeilijkheid. De eenige oplossing is: in het geheel niets betalen. Maar dat moeten wij niet doen, omdat de menschen gewend zijn te betalen, vooral bij het bijzonder onderwijs. Weet men een anderen maatstaf, dan vindt hij het goed.

De Heer KETELAAR verwijst naar den staat op bladzijde 4. Een minimum-inkomen van f 800 is daarop het allerhoogste; er zijn er van f 150 en zelfs f 100, maar het gemiddelde is f 400. In de practijk zal het bezwaar van den Heer TYDEMAN niet al te zeer wegen, want alle regelingen behoeven toch de goedkeuring van de Kroon. Vaak worden daarop thans wat de belastingminima betreft, aanmerkingen gemaakt door Gedeputeerde Staten. Waar geen hoofdelijke omslag is, kan men

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

wel een formuleering vinden met verwijzing naar gelijksoortige gemeenten.

De Heer TER LAAN herinnert er aan, dat zijn motie ten gunste van kosteloos onderwijs nog steeds bij de Tweede Kamer ligt. Hij komt daar nu niet op terug. De Heer TYDEMAN evenwel voert ons terug tot het algemeen debat. Spreker denkt er precies anders over dan deze. Hij wil zooveel mogelijk menschen vrijstellen van betaling. De minima zijn voor het platteland hoog genoeg. Hoe meer er vrij vallen hoe liever. Hij zou dus willen voorstellen aanslag in de Rijksinkomstenbelasting. Dan zijn zelfs ouders met méér inkomen dan f 650 en veel kinderen ook vrij, want die betalen niet in deze nieuwe belasting. Voor gemeenten zonder hoofdelijken omslag zou men de zaak door den gemeenteraad, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten kunnen laten vaststellen.

Als de VOORZITTER de vraag stelt of men nu kiezen wil tusschen een plaatselijk verschillend stelsel of het voorstel-TER LAAN, merkt de Heer DE MEESTER op, dat bij aanneming van dit voorstel er vele gemeenten zullen zijn waar het schoolgeld ongeveer niets zal opbrengen. En waar de kosten zoo zullen stijgen, is er waarlijk geen bezwaar tegen het minimum van 5 cents. De plaatselijke toestanden zijn verschillend; het verschil in minimum is dus juist. De Heer KETELAAR is het hiermede eens. Hij merkt tegenover den Heer TER LAAN op, dat met het kindertal gerekend is in punt 4.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN verwacht, dat de gemeenten de schoolgelden zoo laag mogelijk zullen stellen, omdat de opbrengst wordt afgetrokken van hetgeen zij van den Staat krijgen.

De Heer DE MEESTER voert hier tegen aan, dat het de bedoeling is de schoolgelden in de kas der gemeente te doen vloeien, niet in die van den Staat, waarop de Heer DE SAVORNIN LOHMAN zijn opmerking terugneemt.

De Heer TYDEMAN zegt, dat de toelichting geen volledig overzicht geeft van de hoofdelijke omslagen. Kan men niet bepalen, dat men niet mag gaan boven de limite van den hoofdelijken omslag, doch wel daar beneden, en dan voor onvermogenden?

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

De VOORZITTER acht het voorstel practisch. Wanneer alle schoolgelden in de gemeentekas komen, van openbaar en bijzonder onderwijs, dan is er een algemeen belang. Winschoten bijv. heeft een reusachtigen hoofdelijken omslag en let men daar nu op de schoolgelden, dan is f 18 het hoogste schoolgeld voor het gewoon lager openbaar onderwijs, wat toch zeker niet te veel is. Het is een goed beginsel, dat de gemeenten vrij blijven in het bepalen daarvan; men zal dan regelingen maken in het belang der gemeenten, die zelve het best weten hoe laag ze kunnen gaan.

De Heer TER LAAN constateert, dat dit debat een onderwerp aansnijdt, dat nog moet worden opgedragen aan een der Subcommissiën, nl. de eindafrekening. Daar kan de volledige Commissie niet af. De jaarwedden zijn voor het Rijk, de bouwkosten en de exploitatiekosten voor de gemeente. Dat zijn de drie groote posten van uitgaaf. Daartegenover staat de opbrengst der schoolgelden, de opbrengst van de oude gebouwen, afgekeurde meubelen, enz. Wij moeten de verhouding tusschen Rijk en gemeente vaststellen.

De VOORZITTER wil dit uitstellen tot men alles vóór zich heeft.

De Heer TER LAAN: Als de gemeenten weten, dat de schoolgelden in hare kas komen, zullen ze die wel dubbel zoo hoog maken als wanneer ze in 's Rijks kas vloeien. De geheele zaak wordt toch ook eigenlijk Rijkszaak, want de gemeente wordt beheerscht door de Rijkswet. De Rijksinkomstenbelasting als basis te nemen, is dus het beste, want dan heeft men een algemeene regeling voor de geheele natie.

Het voorstel van den Heer TER LAAN wordt verworpen met 10 tegen 1 stem.

Vóór stemde de Heer TER LAAN.

Tegen stemden de Heeren: DE MEESTER, ROODHUYZEN, TYDEMAN, DE SAVORNIN LOHMAN, VAN DER VOORT VAN ZIJP, VAN VEEN, VAN WIJNBERGEN, DE BEAUFORT, KETELAAR, en de VOORZITTER.

Afwezig bij de stemming de Heer NOLENS.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

Punt 1 wordt vastgesteld.

Punt 2. Bij dit punt vraagt de Heer VAN VEEN wat de bedoeling is van het woord ,,gemiddelde''. Van alle onkosten van het onderwijs in de gemeente? De VOORZITTER: In de gemeente!

De Heer TER LAAN: Daar komt een andere quaestie bij. Bedoelt men de kosten per leerling met of zonder Rijksbijdrage? Dat is onder de tegenwoordig geldende wet dikwijls een vraag, maar zal het niet meer zijn wanneer men dit aanneemt. De Heer DE MEESTER: dan is het beter te spreken van ,,kosten'' in plaats van ,,onkosten''.

Punt 2 wordt vastgesteld.

Punt 3. Op een vraag van den Heer TER LAAN of bedoeld wordt: al de kosten en al de inkomsten, gemiddeld gerekend, antwoordt de VOORZITTER: Al de uitgaven en daarvan het gemiddelde, terwijl de Heer DE MEESTER dit aanvult met te zeggen dat de bruto-kosten bedoeld zijn.

Hij meent, dat nu nog de eenige vraag is, dat uitgedrukt moet worden dat het voor een zeker aantal jaren zoo blijven zal. Men kan niet telkens de heffing herzien als het aantal kinderen toeneemt en het gemiddelde dus daalt. De heffingen zouden om de 5 jaren herzien kunnen worden.

Punt 3 wordt vastgesteld.

Punt 4. De Heer TER LAAN merkt op, dat de bedoeling is dat de aftrek niet méér mag bedragen dan twintig percent per kind.

De Heer KETELAAR, voegt hieraan toe, dat dus voor het zesde kind niets zou betaald worden. De VOORZITTER meent, dat de bedoeling is: toenemende korting voor elk kind, maar niet meer dan 20 pct. per kind.

Punt 4 wordt vastgesteld.

Punt 5. Op een vraag van den Heer TER LAAN, of dit punt beheerscht wordt door punt 1, antwoordt de Heer DE MEESTER bevestigend, waarmede de vergadering instemt.

Punt 5 wordt vastgesteld.

Punt 6 De Heer DE MEESTER zet uiteen, dat de bedoeling is dat

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

de opbrengst der heffing aan de gemeente komt en voor elke soort van scholen, bijzondere en openbare gelijk is.

De Voorzitter: De zoogenaamde standenschool gaat hiermede uit de wereld.

De Tydeman: Is dat een voordeel?

De Heer Nolens: Deze blijven er toch, als de geest niet verandert.

De Voorzitter: Als de geest niet verandert, krijgt men een grooter toevloed naar U.L.O. en M.U.L.O. scholen. Dat zal wel blijven.

De Heer De Meester: De hoofdzaak is dat het schoolgeld gelijk zij voor dezelfde soort scholen van openbaar en bijzonder onderwijs.

De Heer Van der Molen: Het begrip ,,soort'' is bij de scholen een bepaalde onderscheiding. Men heeft in de groote gemeenten scholen van de eerste, tweede en derde klasse. De bedoeling is toch, dat voor elke soort van school de heffing gelijk zij?

De Voorzitter: Dat zal niet meer gaan. Er zal één soort school zijn van Lager Onderwijs. Men kan echter het leerplan verschillend maken, doch dan komt men aan U. L. O. of M. U. L. O. toe.

De Heer Van der Molen: Het zal lang duren eer we daaraan gewend raken. Op de dorpen heeft men maar één school.

De Heer Tydeman: Men heeft op de dorpen ook scholen met verschillend schoolgeld.

De Voorzitter: Er zit hierin een prikkel om tot ééne soort van goede scholen te komen.

Punt 6 wordt vastgesteld, evenals de geheele regeling.

De Heer Ter Laan verzoekt aanteekening dat hij tegen de regeling is.

De Voorzitter acht het noodig de zaak eerst uit te werken

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

in wetsartikelen. Dan is er nog altijd plaats voor de meeningsuiting van den Heer TER LAAN.

Voorstel van de IIde Subcommissie *nopens* de ontwerpbouwregeling.

Aan de orde is het voorstel der IIde Subcommissie betreffende de schoolgebouwen.

De Heer TYDEMAN constateert, dat dus de kosten betaald worden door de gemeente. Kan dat?

De Heer KETELAAR meent, dat de gemeenten in veel beter conditie komen.

De Heer TER LAAN zegt, dat de gemeenten tegenwoordig zeer ongelijk gedrukt worden door de kosten van de openbare school, omdat die voor de bijzondere door het Rijk worden gedragen. Dit wordt nu alles geheel anders; maar dan moeten ook alle gemeenten gelijk behandeld worden in het vervolg, onverschillig of er veel dan wel weinig bijzondere scholen zijn. Dit is een van de belangrijkste vragen voor de Staatscommissie. Eerst aan het eind kunnen wij beslissen, wie werkelijk betaalt. De Heer DE SAVORNIN LOHMAN erkent dat, maar wij moeten de regeling maken los daarvan. De VOORZITTER meent ook, dat de Minister van Financiën ten slotte de verhouding moet regelen en de Heer DE MEESTER deelt mede, dat hij van Minister TREUB vernomen heeft, dat spoedig een wetsvoorstel zal inkomen, waarvan de inhoud ongetwijfeld van invloed zal wezen op hetgeen hier besproken is.

Punt *a*.

De Heer TYDEMAN vraagt of wij hier niet gaan buiten het eigenlijk onderwerp. Het gaat hier om de betaling van schoolbouw, maar dat staat naast de quaestie of ze er zijn of zullen worden opgericht. De vraag of een school er zal komen, en hoe, is toch eene andere dan van de bouwkosten.

De Heer DE MEESTER zegt dat dit punt vroeger reeds ampel en breed in de Staatscommissie is besproken. Men heeft gezegd, dat men ten aanzien van U. L. O. en M. U. L. O. maar niet dadelijk aan elken wensch van het bijzonder onderwijs kon voldoen. Maar is er gebleken behoefte, dan moet er een waarborg zijn, dat de school er komt. Daarop baseert zich de geheele ontworpen regeling en de procedure. Het is een essentieel deel daarvan.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN vraagt, of deze regeling een

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

aparte wet wordt of in de schoolwet komt. De Heer TER LAAN antwoordt, dat zij een afzonderlijken titel van de wet zal vormen.

De Heer DE MEESTER stelt de vraag, of men niet rapport kan uitbrengen, zonder dat alles in wetsartikelen is vastgelegd. Als we het toch maar over de grondslagen eens zijn.

De VOORZITTER acht het beter niet verder te spreken over de uitwerking. Laat ons den algemeenen leidraad blijven volgen en trachten het stuk af te doen.

De Heer TYDEMAN zegt, dat dit stuk nog nooit besproken is. De materie sluit aan bij art. 16 der wet. Men zou de zaken geredigeerd voor zich moeten hebben, om verschillende vragen beantwoord te zien, die uit deze uiteenzetting rijzen. De quaestie van den Onderwijsraad bijvoorbeeld, in verband met de autonomie der gemeenten.

De VOORZITTER: Wij moeten de zaak doorpraten en weten welken weg wij op willen. Niemand bindt zich aan een later wetsartikel. Wij moeten eerst beslissen over het systeem der Subcommissie en het amendement-VAN DER MOLEN-VAN VEEN.
Spreker kan zich met dat stuk volkomen vereenigen, ofschoon de Onderwijsraad nu weer anders wordt geïntroduceerd dan vroeger is beslist.

De Heer DE MEESTER: De regeling sluit zich aan bij art. 16. De procedure is alleen voorgeschreven voor den bouw van U. L. O. en M. U. L. O. scholen als het bijzonder onderwijs daar aanspraak op heeft.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN zou de zaak *en bloc* willen behandelen, behoudens afwijkende meeningen. De regeling is rationeel en het stelsel goed. De VOORZITTER is het hiermede volkomen eens.

De Heer TER LAAN verdedigt het denkbeeld, dat de Subcommissie had van den Onderwijsraad. Is voor het beroep van een beslissing van den gemeenteraad op den Onderwijsraad geen regeling te vinden? Bij den bouw van scholen en bij de benoeming van onderwijzers heeft men toch in de tegenwoordige wet ook de goedkeuring noodig van den schoolop-

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

ziener. Het systeem is, dat de Onderwijsraad moet kunnen gehoord worden over moeilijke zaken.

De Heer TYDEMAN heeft wel eenig bezwaar tegen de regeling. De oprichting eener school moet afhankelijk zijn van omstandigheden en feiten, niet van de oprichting eener andere school. Men geeft hier voorschriften, die als systeem niet wenschelijk zijn.

Een tweede opmerking gaat tegen de overdracht der openbare schoolgebouwen aan de bijzondere schoolbesturen. Dit wordt feitelijk de opheffing van de openbare school, de laatste die er in de gemeente is. Het is de conversie van openbare scholen in bijzondere. Dat kan door de opheffing van openbare scholen en het daaraan geven van een andere bestemming. Het voorgestelde is een bedenkelijke afwijking van de Gemeentewet. Men moet ook dit overlaten aan de gemeenteraden. Om in de wet te radiceeren dat dit mag, brengt ons op een weg dien spreker niet gevolgd wil zien. Neemt men nu een dorpsgemeente die geheel onder Katholieken invloed staat en een openbare school heeft waarop nog bijv. 10 à 15 Protestantsche kinderen gaan, dan kan het gebeuren, dat men daar tot opheffing komt, als de meerderheid in den Raad het wil.

De Heer DE MEESTER antwoordt, dat het eerste punt beheerscht wordt door de gelijkstelling. Gesteld, er bestaat geen U. L. O. of M. U. L. O.-school in een gemeente en nu wordt er een bijzondere U. L. O. of M. U. L. O.-school gevraagd. Moet dit worden toegestaan, *mir nichts dir nichts*? Men vond daarop dit expedient: bestaat de behoefte aan U. L. O. en wordt die door den gemeenteraad erkend, dan bouwt de gemeente de openbare en de bijzondere school. Zoo neen, dan is iedere ingezetene bevoegd in beroep te komen tegen het afwijzend Raadsbesluit. Men kan dan toch een bijzondere school krijgen, mits er een voldoend aantal kinderen zij om die te bevolken. Ook kan de bouw van eene bijzondere U. L. O. of M. U. L. O.-schol door den Onderwijsraad proprio motu worden gelast. Dan komt er echter ook eene openbare. Dat is dus het stelsel van gelijkstelling.

Nu de tweede opmerking van den Heer TYDEMAN. Ondersteld wordt het beschikbaar hebben van een gebouw. En dat is er niet, zoolang de procedure over de opheffing der school niet is afgeloopen (art. 18 der wet op het L. O.). Is nu in hoogste instantie beslist, dan heeft de Subcommissie dat geval willen regelen. Het zou geld wegsmijten wezen dan

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

nog een nieuwe school te bouwen. Dat is rationeel. Maar dat involveert niet dat een gemeenteraad een schoolgebouw zoo maar zou kunnen weggeven.

De Heer TYDEMAN: De Heer DE MEESTER geeft dus op het eerste punt toe, dat het een expedient is.

De Heer DE MEESTER: Om de gelijkstelling tot haar recht te doen komen, zonder dat men elke verlangde U. L. O. of M. U. L. O.-school zou moeten bouwen. Wil een schoolbestuur tòch, dan bouwt het voor eigen rekening.

De Heer TYDEMAN: Het bouwen van twee scholen te gelijk is een rem tegen schoolbouw. Dit zal niet goed werken. Die het tweede komt, zal niet geholpen worden.
Nu nog het tweede punt. De beschikbaarheid wordt verkregen langs den weg van art. 18. Dat is juist. Maar waarom moet het dan in de wet staan? Volgens art. 138 der Gemeentewet kan de Raad met de gebouwen der gemeente doen wat hij wil, dus ook een openbaar schoolgebouw dat leeg staat beschikbaar stellen voor het bijzonder onderwijs. Maar als men dit in de wet zet, is het een vingerwijzing.

De Heer DE MEESTER blijft de regeling noodig achten. Door de bepaling van een waarborgsom, krijgt men een rem tegen noodeloozen schoolbouw.

De Heeren TYDEMAN en VAN DER MOLEN verlaten de vergadering.

De Heer TER LAAN constateert, dat het stuk met eenparigheid van stemmen is ingediend. Belangrijke debatten gingen vooraf over één onderwerp. Het punt in geschil betrof de bestaande schoollokalen. Spreker verwijst naar blz. 6 bovenaan. Uit hetgeen daar te lezen staat, volgt, dat de gemeente de school moet koopen. Dit komt hem onjuist voor. Hij zou liever willen, dat voortaan alle bijzondere scholen aan de gemeenten zouden behooren in eigendom, doch over worden gedragen in vrije beschikking aan de schoolbesturen. De gemeente betaalt dan de op die scholen rustende schulden. Andere leden wilden de geheele bouwkosten afbetalen. Stel nu, dat er is een school die 20 jaren bestaat. De Subcommissie wil daarvoor 20 maal 2½ percent, dus 50 percent betalen. Spreker redeneert aldus: de school is er, het doel van den bouw is bereikt. De gemeente neemt die school over.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

Dat is een last voor haar, geen voordeel. Moet nu voor dien last nog betaald worden? Dit geld hebben de voorstanders van het bijzonder onderwijs niet noodig.

De Voorzitter zou nu het amendement-Van der Molen mede in behandeling willen nemen.

De Heer Van Veen trekt dit amendement in. Gebleken is, dat de Subcommissie de scholen ,,ter vrije beschikking'' wil stellen. Beter ware het te spreken van ,,een zakelijk recht van gebruik''. De Voorzitter zegt dat dit later komt.

De Heer De Savornin Lohman dacht aanvankelijk zooals de Heer Ter Laan, maar bemerkte later, dat die heeelemaal mis is. Het schoolbestuur kan zich immers ontbinden en het schoolgebouw verkoopen. Men kan dat niet krijgen zonder onteigening. Een nieuwe vereeniging kan daarna een nieuwe school komen vragen. Zoo zit het juridisch. Juridisch genomen heeft de wetgever met het bestaande niets te maken. Deze regeling is juist gemaakt om daaraan tegemoet te komen.

De Heer De Meester erkent, dat de quaestie van de schulden de zaak zoo moeilijk maakt. De een kan gelukkiger geweest zijn met het ontvangen van bijdragen dan de ander. Hoe meer schulden men zou hebben, des te meer zou men krijgen. Spreker wil alleen te maken hebben met de waarde van het gebouw, niet met de daarop rustende schulden.

De Heer Roodhuyzen merkt op, dat de scholen die van haar schulden af zijn, aan de behoefte hebben voldaan. En die zouden dan niets krijgen! Terwijl daarentegen wel zouden betaald krijgen de scholen die niet aan de behoefte hebben voldaan.

De Voorzitter heeft de critiek gehoord van den Heer Tydeman die nadeel vreesde en schade voor het openbaar onderwijs, terwijl spreker juist meent, dat deze regeling aan de beide takken uitnemend ten goede komt. De gemeenten worden gesteld voor de vraag of uitbreiding van onderwijs noodig is, als anderen zich laten hooren. Daardoor kan het openbaar onderwijs volkomen tot zijn recht komen. De uitbreiding daarvan zal juist sneller gaan. Men moet niet te bang zijn om de gemeenten in die richting te prikkelen.

Over de overdracht van eigendom is spreker het eens met

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

den Heer De Meester. De vrees voor het wakker maken van slapende honden is een beetje naïef. Alles in deze regeling is een uitstekende grondslag voor een wettelijke uitwerking.

Nu de bezwaren van den Heer Ter Laan. Moet men een schoolbestuur dat er goed voor zit, geld in den zak jagen? Men zij niet te bevreesd. Het aantal scholen dat geen schuld heeft, is niet groot. Wij betalen, als Staat, de fictieve waarde. Dat is de beste weg, de eenvoudigste.

Spreker stelt nu voor om dit voorstel te aanvaarden als den grondslag eener wettelijke regeling, die nader is uit te werken.

De Heer Ter Laan kan niet over zijn bezwaren heen.

De Heer De Savornin Lohman merkt hier op, dat particulieren het gebouw uit hun eigen zak hebben betaald en dus de wetgever daarop nooit eenig recht kan doen gelden.

De Heer Ter Laan: Dat was de geldende wetgeving. Het is voldoende te betalen wat er nog aan schuld is. In het systeem der Subcommissie, met 2½ pct. per jaar, betaalt men toch de schulden ook. (De Heer Van Veen: Lang niet!) Spreker heeft intusschen geen bezwaar om met de geheele regeling mede te gaan.

De Voorzitter draagt kennis van vele hypotheken op dergelijke schoolgebouwen. Er is geen quaestie van, dat vele scholen, die 10 jaren bestaan, met 25 pct. gedekt zijn. Daar komen ze aan te kort. (De Heer Ter Laan: Ik zou dus royaler zijn!)

De Heer De Savornin Lohman merkt op, dat het Rijk daar niets mee te maken heeft.

De Heer De Meester zegt, dat dit voorstel goedkooper is voor de opebare kas, en verwijst in dit verband naar hetgeen gezegd is op bladz. 3, onderaan, van het stuk.

Nu rijst echter nog de vraag, hoe moet het met de verdere kosten als uitgemaakt is, dat er geen behoefte is aan een U. L. O. of M. U. L. O.-school en het schoolbestuur of de schoolvereeniging deze toch voor eigen rekening bouwt. Hoe gaat het dan met de salarissen en de exploitatiekosten?

De Heer De Savornin Lohman meent, dat de salarissen

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)

Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Grondwetscommissies 1883-1983
1913 Commissie-Bos, notulen, plenair, 1915-11-12

worden beheerscht door het aantal leerlingen De quaestie der exploitatiekosten moeten wij nog regelen.

Maar het geval kan zich voordoen, dat particulieren een school bouwen voor eigen rekening en dat de gemeente later een dergelijke school bouwt.

De Heeren TER LAAN en VAN VEEN zeggen, dat dit geval is voorzien.

De Heer KETELAAR meent, dat het hoogste wat gebeuren kan, is dat in de kosten van salarissen en exploitatie kan worden bijgedragen naar gelijken maatstaf als voor het lager onderwijs.

De VOORZITTER zegt, dat deze en andere punten nog nader onder de oogen moeten worden gezien.

De Heer TER LAAN verlaat de vergadering.

De Heer NOLENS stelt prijs op het wegnemen van een misverstand. In de toelichting tot de salarisregeling wordt een beroep gedaan op wat hij gezegd heeft in een der eerste bijeenkomsten, ten aanzien van de R.-K. ordebroeders en -zusters. Hij heeft gezegd, dat hij te hunnen aanzien een speciale regeling niet wenschte, omdat daarbij zou worden uitgegaan van het motief der besteding van de salarissen. Hij bedoelde alleen dit, dat wanneer men verschil maakte tusschen gehuwden en ongehuwden, het van zelf sprak, dat de bedoelde leerkrachten steeds tot de ongehuwden zouden gerekend worden.

De Heer DE SAVORNIN LOHMAN merkt op, dat er nog een paar quaesties zijn te bespreken, o. a. de bevoegdheid der gemeenten om de salarissen te verhoogen.

De VOORZITTER constateert, dat de vergadering eenigermate verloopen is. De bouwkostenregeling kan nu uitgewerkt worden in wetsartikelen. En wat de nog resteerende onderwerpen betreft, stelt hij zich voor zoo spoedig mogelijk weder een vergadering te beleggen.

Hij sluit daarop deze vergadering.

Goedgekeurd in de vergadering van 23 Februari 1916.

De Voorzitter,
D. BOS.

Notulen der Staatscommissie voor het onderwijs ('s-Gravenhage 1920)